

Установлюючи відмінності між спонуканням і примушуванням, Н. М. Ярмиш наводить таку аргументацію: «На нашу думку, вони різняться між собою діапазоном свободи вибору варіантів поведінки особою, яку злочинець використовує для реалізації власних цілей. Убачається, що примушування трапляється тільки в ситуації, коли «третього не дано». В інших випадках можна говорити про спонукання. Саме в цьому розумінні вживаються слова «примушування» та «спонукання» у звичайному житті. Воно ж вкладається в деякі законодавчі побудови. Немає сумніву, що на такому розумінні ґрунтується, наприклад, різниця між зґвалтуванням із застосуванням погрози (примушуванням) і спонуканням жінки до вступу у статевий зв'язок. Спонуканням (зокрема, до передавання майна) є вимагання. ... Розбій, на відміну від вимагання, – це примушування, а не спонукання до передавання майна. ... Воля того, кого примушують, украй обмежується. У нього мається вибір усього з двох варіантів: виконати те, що вимагають, або бути підданим тому, чим йому погрожують. Саме крайня скрутність волі слугує критерієм відмежування примушування від спонукання» [9, с. 55–56]. Якщо ж може існувати якийсь інший варіант поведінки (звернутися за допомогою до відповідних органів влади, вжити якихось адекватних заходів протидії тощо), то може йтися тільки про спонукання. Саме така ситуація і виникає в разі здійснення терористами впливу на тих суб'єктів, від яких залежить задоволення чи незадоволення їх вимог.

Підсумовуючи аналіз сутнісних властивостей тероризму, пропонуємо під **тероризмом** розуміти *вчинення або погрозу вчиненням насильницьких дій чи заподіянням іншої шкоди, спрямовані на залякування населення з метою спонукання органів державної влади, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб до ухвалення певних рішень.*

Список бібліографічних посилань

1. Емельянов В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления : моногр. Харьков : Право, 1999. 272 с.
2. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монографія / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2008. 96 с.
3. Тероризм: визначення і сутність : монографія / А. В. Коростилєнко, Б. Д. Леонов, І. М. Рижов та ін. ; за заг. ред. В. В. Крутова, І. І. Мусієнка, В. П. Ємельянова. Київ : Нац. акад. СБУ, 2015. 192 с.
4. Храмцов О. М. Насильство як категорія Загальної частини кримінального права України (теорія, практика, зарубіжний досвід) : монографія. Харків : Колегіум, 2017. 261 с.
5. Ярмиш Н. М. Жорстоке поводження як одна із форм доведення до самогубства. *Право України*. 1992. № 7. С. 45–46.
6. Ігнатов О. М. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–70.
7. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України : монографія. Київ : Знання, 2000. 184 с.
8. Антонян Ю. М. Терроризм: криминологическое и уголовно-правовое исследование : моногр. М. : Щит-М, 1998. 306 с.
9. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харьков : Основа, 1999. 84 с.

Одержано 07.02.2019

УДК 343.81

Олександр Георгійович КРИКУШЕНКО,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,

начальник Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України (м. Київ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ГУМАННЕ СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Розбудова України як правової держави, головним завданням якої є захист прав і свобод людини, потребує докорінної зміни пріоритетів діяльності органів виконання покарань, зокрема пенітенціарних установ, у першу чергу – гуманізації та приведення у відповідність до міжнародних і європейських правил поводження із засудженими. Така трансформація має на меті не лише підвищення ефективності діяльності відповідних органів, але й насамперед забезпечення дотримання прав осіб, щодо яких виконується покарання. Такий стратегічний

напрямок діяльності держави передбачає якісну зміну законодавства України, реформування всієї системи органів виконання покарань, зокрема зміни орієнтирів у діяльності державних органів, які виконують покарання, що повинні мати відповідний теоретико-методологічний фундамент. Такі зміни мають на меті як підвищення ефективності діяльності установ виконання покарань (далі – УВП), так і забезпечення дотримання прав осіб, щодо яких виконується покарання.

Як відомо, криміногенна ситуація в Україні значно ускладнилась, поширились протиправні діяння в усіх видах злочинної діяльності, особливо зростає кількість тяжких та особливо тяжких злочинів (умисні вбивства, терористичні акти, тяжкі тілесні ушкодження тощо), загострилася проблема корупції, зловживання владою і т. ін.: їх темпи приросту становлять майже 11 %, а питома вага – 51,6 %. Зростає кількість насильницьких злочинів, особливо вчинених організованими групами.

Водночас оперативна обстановка в місцях позбавлення волі також залишається складною: чисельність спецконтингенту, незважаючи на проведення амністій, залишається високою, при цьому погіршився криміногенний склад засуджених. Кожний другий злочин, за який призначається покарання у вигляді позбавлення волі, є тяжким або особливо тяжким. Отже, зростають ризики порушень порядку відбування й виконання покарань, а тому цілком виправданим є існування кримінальної відповідальності за його злісне порушення. Відбування покарання у вигляді позбавлення волі передбачає можливість гнучкого реагування адміністрації на поведінку засуджених із метою недопущення порушень ними вимог режиму. Однак залишені в спадок від радянської виправно-трудової системи наявні заходи заохочення та стягнення є значною мірою застарілими, малоефективними й не відповідають сучасним світовим стандартам.

Разом із тим у місцях позбавлення волі щороку фіксуються випадки антигуманного поводження із засудженими, коли принижується їх людська гідність, а в деяких випадках панують свавілля та жорстокість. За таких умов колишні злочинці виходячи на свободу, не лише не виправляються, але набувають певних негативних навичок і стають повністю готовими до подальшої злочинної діяльності. Тому більшість країн Європи застосовує до своїх громадян позбавлення волі й утримання під вартою досить обережно, справедливо визнаючи, що в більшості випадків ізоляція особи не сприяє її виправленню. Ще з більшою обережністю треба застосовувати до осіб, позбавлених волі, необґрунтовані заходи дисциплінарного впливу, щоб уникнути розвитку агресії, жорстокості й озлобленості, бо особистість, за умови їх розвитку навряд чи знайде своє місце в суспільстві.

Очевидно, що нового критичного осмислення в сучасних умовах потребує весь комплекс питань, пов'язаний із правом засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Іншою, не менш важливою стороною пізнання виступають механізми і практика застосування заходів, що забезпечують засудженим дотримання їх права на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Треба вказати, що до останнього часу більшість аналізованих питань залишалася поза увагою дослідників.

Оскільки зовнішню політику України спрямовано на інтеграцію до Європейського Союзу, це викликає необхідність імплементувати положення міжнародних договорів, а також дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо поважання та захисту загальнолюдських прав і свобод людини, серед іншого осіб, які відбувають покарання. Тобто на державу покладається обов'язок створити такі умови тримання засуджених осіб, які забезпечували б людяність, дотримання прав і свобод та повагу до гідності людини та її честі, а також розробити дієвий гарантійний механізм щодо забезпечення прав і свобод засуджених осіб під час відбування покарань, що наближуватиме кримінально-виконавче законодавство України до загальноприйнятих стандартів більшості європейських держав. За таких умов

Беззаперечною перевагою діяльності адміністрації кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України стали реформаторські ідеї щодо зміни пануючої парадигми від теорії виправно-трудового права як складової практики тоталітарної держави до якісно нових засад виконання покарань, які б відповідали сучасним реаліям і загальноприйнятим міжнародно-правовим стандартам. При цьому важливе значення має інтегральна ідея про необхідність становлення в Україні права на повагу до людської гідності й заборони катувань та іншого подібного до них поводження з різними категоріями засуджених. Необхідно підкреслити, що європейський підхід за своїм змістом (а не лише формально) повинен відрізнятися від виправно-трудового права радянської доби.

Сьогодні доводиться констатувати, що серед вітчизняних фахівців із кримінально-виконавчого права окрема частина обмежується переважно косметичними змінами та явно паліативними рішеннями. Так, невід'ємним компонентом радянського виправно-трудового права, що фіксувалося в самій його назві, було уявлення про обов'язкове досягнення в діяльності пенітенціарних установ не тільки мети виправлення, а й перевиховання засуджених – це завдання є наскільки утопічним, настільки й безглуздим, бо воно не є властивим цим державним органам за самою їх суттю. На жаль, частина сучасних українських учених поділяє такі наукові забобони, наполягаючи на тому, що однією з цілей діяльності установ виконання покарань має бути так зване «моральне» перевиховання засуджених за допомогою засобів педагогіки та психології, в якому до того ж повинні брати участь громадські організації та трудові колективи. Усупереч цьому існують також інші думки, зокрема ідея відмовитися від стереотипів радянської доби та зосередитись на необхідності дотримання права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Досліджуючи міжнародні документи й досвід інших країн (Великобританії, Німеччини, Норвегії та ін.), можна наголосити на тому, що вони закріплюють, що гуманне ставлення до людини та повага її гідності є одним з основних прав засуджених і відіграє вирішальну роль у роботі з ними та забезпеченні їх реабілітації. Саме тому цілком природно, що зазначений підхід є характерним для багатьох європейських країн.

Привабливим є й те, що поряд із досвідом передових європейських країн цікавим є стан справ у інших розвинутих країнах, зокрема таких, як США й Канада. Так, ухвалюючи рішення у справах щодо захисту людської гідності, Верховний Суд Канади тлумачить положення Канадської хартії про права і свободи 1982 р. Отже, він керується розумінням гідності як невідчужуваної цінності людини, морального вияву людської автономії, фундаментального права, що є базисним для природних прав людини. До речі, доволі часто у зарубіжній науковій літературі (як і в національних джерелах) право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності тлумачиться крізь призму рішень Європейського суду з прав людини, що у підсумку дозволяє звести його зміст до утримання від певних дій. Це надає можливість дослідити низку ухвалених рішень і на їх основі висунути низку цікавих пропозицій, що стосуються вдосконалення забезпечення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу людської гідності.

Торкаючись системи виконання покарань в Україні, треба вказати, що стан дотримання права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності перебуває в прямій залежності від розвитку кримінально-виконавчої системи загалом і стану дотримання прав засуджених у відповідних установах. Тому ці питання потребують подальшої наукової розробки, вони мають право на існування й спонукають до дискусії.

Одержано 15.03.2019

УДК 343.2(477)

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений юрист України

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ В КОНТЕКСТІ УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО СПРОЩЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ»

У сучасній кримінальній юриспруденції забезпечення охорони найбільш важливих соціальних цінностей і благ від потенційно можливих кримінальних загроз уже не розглядається з позиції виключного пріоритету каральних заходів кримінально-правового характеру,